

**TARIMSAL TİCARETİN SERBESTLEŞME TRENDİNİN DÜNYA TARIM PİYASALARINA VE
AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE OLASI ETKİLERİ**

Arş. Gör. Dr. Ahmet Emre BİBER

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
biber_a@ibu.edu.tr

ÖZET

İkinci savaş sonrası dönemde tüm sektörlerde olduğu gibi tarım ve gıda sektöründe de bir serbestleşme süreci başlamıştır. Ancak bu serbestleşmenin büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin lehine azgelişmiş ülkelerin aleyhine işlediği görülmektedir. Tek taraflı işleyen serbestleştirme, uzun vadede sürdürülebilir olmamış, özellikle 1980'lerden sonra dünya tarım ticaretinin eşitsiz bir biçimde gerçekleşmesine ve 1990'larda ise bu yapının kronikleşmesine neden olmuştur. Sürecin en önemli sonucu ise dünya tarım piyasalarında yaşanan ciddi bunalımlar; yükselen gıda ve tarımsal ürün fiyatları ve gıda krizleridir. Bundan en fazla etkilenen ülke gurupları ise Afrika, Ortadoğu, Asya ve Latin Amerika'daki çoğu Müslüman azgelişmiş ülkelerdir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, bazı temel verilerden yola çıkarak dünya ticaretinin serbestleşme sürecinin dünya tarım piyasalarına etkisi ve bu süreçte azgelişmiş ülkelerin yakın gelecekteki pozisyonunun belirlenmesidir.

Anahtar Kelimeler: *Azgelişmiş Ülkeler, Gıda Fiyatları, Gıda Krizi, Serbestleşme, Tarımsal Ticaret*

**POSSIBLE EFFECTS OF AGRICULTURAL TRADE LIBERALIZATION TREND ON THE
WORLD AGRICULTURAL MARKETS AND UNDERDEVELOPED MARKETS**

ABSTRACT

A process of liberalization in agriculture and the food industry has begun the second post-war period as well as in all of the other sectors. However, liberalization largely in favor of the developed countries, but has progressed at against the the underdeveloped countries. Unilateral liberalization processes did not sustainable in the long term. It has led to the realization of world agricultural trade unequally after the 1980s and also chronicity of this structure in the 1990s. The most important result of the process is serious crises in world agricultural markets; the rising prices of food and agricultural products and food crises. Africa, the Middle East, Asia and Latin America are the most affected groups of less developed and most of the Muslim countries in this process. In this context, the main objective of the study, based on some of the basic data, effect of the process of liberalization of world trade on the world agricultural markets and to determine the position in the near future of least developed countries.

Key Words: *Agricultural Trade, Food Crisis, Food Price, Least-Developed Countries, Liberalisation*

1. GİRİŞ

Dünya tarım ticaretinin serbestleşmesi ikinci dünya savaşından sonra GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ile başlayan uzun bir süreçtir. Ancak bu süreçte, 1995 Tarım Anlaşması ve 2001'den itibaren yürütülen Doha görüşmeleri serbestleşme trendinin ivmelendiği iki önemli dönüm noktasını oluşturmaktadır. Özellikle net gıda ithalatçısı az gelişmiş ülkeleri olumsuz yönde etkileyen bu sürecin en büyük etkisi, ülkelerin tarımsal yapıları üzerinde olmuştur. Çünkü serbestleşme büyük ölçüde tek taraflı olmuş, gelişmiş ülkeler kendi tarım piyasalarını çeşitli araçlarla korumaya devam ederken az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmı kendi tarım piyasalarını uluslararası pazara açmıştır. Küreselleşmenin devamlılığını garantileyen bu eşitsiz gelişim süreci, birçok ülkenin ya da bölgenin üretim yapılarını, üretim ilişkilerini ve tarımsal dış ticaretlerini yani bir bütün olarak tarımsal yapılarını doğrudan etkilemiştir. Bu anlamda neyin, nasıl ve ne zaman üretileceği ya da üretilmeyeceği, kime ve ne kadar satılacağını piyasa koşulları altında sert bir biçimde belirlenmektedir. Tarımsal yapılarındaki olumsuz değişim, bir yandan birçok ülkenin özellikle temel gıda maddelerinde dışa bağımlılıklarının artmasına neden olurken diğer yandan temel tarımsal ürünlerin fiyatlarının da yükselmesine neden olmuştur. Örneğin buğday ve hububat ürünleri, et ürünler, süt ve süt ürünleri, yemeklik yağ ve şeker gibi temel gıda maddelerinin fiyatlarındaki artış trendi, birçok gıda ithalatçısı az gelişmiş ülkenin yüksek faturalar ödemesine, büyük ölçüde bu ülkelerdeki gıda güvenliğinin azalmasına ve birçok bölgede kronik açlığın ortaya çıkmasına ya da artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, bu etkilerin gelecek yıllarda da devam etmesi ve ciddi gıda krizleriyle karşılaşılması muhtemeldir (Healy vd., 1998).

Tarımsal serbestleşmenin en önemli etkisi, dünyanın büyük bir kısmını oluşturan az gelişmiş ülkelerdeki tarımsal yapıları büyük ölçüde tahrip etmesidir. Bununla birlikte fiyatlardaki artış süreci, birçok ülkede gıdaya ulaşımı engellemiş ve gıda güvenliğinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu etkilerin kombinasyonu, küresel bir gıda krizinin belirtileri olarak görülebilir. Bu bağlamda ilk olarak dünya tarım ticaretinin tek taraflı serbestleşmesi süreci, ardından küresel gıda krizinin temel nedenleri üzerinde durulması ve daha sonra bunun dünya tarım piyasalarına olası etkilerinin ele alınması anlamlı olacaktır.

2. DÜNYA TARIM TİCARETİNDE TEK TARAFLI SERBESTLEŞTİRME

Bilindiği üzere dünya tarım ticaretinin serbestleşmesi sürecinin iki önemli ayağı vardır. GATT ile dünya tarım ticaretinin serbestleştirilmesi sürecinin ilk ayağı 1995'te DTÖ'nün (Dünya Ticaret Örgütü) kurulmasına kadar devam etmiştir. Bu süre içinde GATT kapsamında Cenevre (1947), Annecy (1949), Torquay (1950), Cenevre (1956) olmak üzere dört ayrı konferans ve Dillon (1960-61), Kennedy (1962-67), Tokyo (1973-79) ve GATT'ın tarımla ilgili en önemli müzakere sürecini

oluşturan Uruguay (1986-93) olmak üzere dört ayrı müzakere gerçekleştirilmiştir. GATT görüşmelerinin son turu olan Uruguay görüşmelerinde varılan Tarım Anlaşmasıyla, serbest piyasa kurallarının işleyeceği ve uluslararası dış ticarete liberalize edilmiş bir tarım sektörü oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler olmak üzere üç temel konuda, uluslararası ticareti kısıtlayacak ya da sınırlandıracak tüm engellerin kaldırılması yönünde düzenlemeler getirilmiştir. 1995 sonrasında faaliyete geçen DTÖ ile beraber başlayan ileri tarım müzakereleri serbestleşme sürecinin ikinci ayağını oluşturmaktadır. DTÖ sürecinin en önemli ayağını ise Doha görüşmeleri oluşturmaktadır. Uruguay Görüşmeleri gibi Doha görüşmelerinin temel hedefi de dünya tarım ticaretinde tam anlamıyla serbest piyasa koşullarının hakim olduğu bir sistemin kurulması ve bu sürecin devamlılığının sağlanmasıdır.

Uruguay Görüşmeleri sonunda yapılan Tarım Anlaşması ve Doha görüşmeleri sonunda ilan edilen Temmuz Paketi (The July Package) düzenlemeleri, dünya tarım ticaretinin düzenlenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Her iki görüşme sonunda alınan kararlar da benzerlik göstermektedir. Buna göre temel hedef dünya tarım ticaretinin serbestleşmesi önünde önemli engeller olarak görülen, pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler olmak üzere üç temel konu üzerinde odaklanmış ve bu üç alanın her birinde iki uygulama hedeflenmiştir. Bunlardan ilki yeni kuralların belirlenmesi ikincisi ise koruma ve destek düzeyinin azaltılmasıdır (Josling, 1998).

Hem Uruguay Görüşmeleri Tarım Anlaşması hem de Doha Bakanlar Konseyi'nin 2004'de Cenevre de almış olduğu Temmuz Paketi kararları tarımsal ticaretin serbestleşmesi açısından önemli adımlar olmasına karşın, tarımın ticaretteki önemli konumu ve üye ülkelerin tarıma ilişkin istisnai durumları nedeniyle, müzakere süreçlerinin tam anlamıyla başarıya ulaştığını söylemek mümkün değildir. Nitekim söz konusu istisnalara ilişkin hükümler anlaşma metinlerinde de yer almaktadır. Bu istisnai hükümler dünya tarım ticaretinin eşitsiz bir biçimde gelişmesinin nedeni olarak da gösterilebilir, anlaşma bünyesinde yer alan bazı istisnai hükümler, ilerleyen dönemlerde sözleşme kurallarının büyük tarım üreticilerinin tarım politikalarını gözeterek biçimde uygulanmasına neden olmuştur. Sözleşmenin yirmi dördüncü maddesinde yer alan istisna buna örnek gösterilebilir. Bu maddede gümrük birliği ve serbest ticaret bölgeleri gibi oluşumlar ya da anlaşmalar yapmak amacıyla bir grup ülkenin bir araya gelmesi durumunda -Avrupa Birliği bunun önemli örneklerinden biridir- tarife indirimlerinin sadece bu oluşuma üye olan ülkeleri bağlayacağı belirtilmiştir. Bu tarife indirimleri bölgesel oluşumlar içerisinde kaldırılırken, diğer ülkelere uygulanmakta ve bu özeld bölgesel imtiyazlar yaratırken genelde ülkeler arasında gelişmişlik farklarına neden olmaktadır (GATT, 1954). Benzer bir örneği 1955'den itibaren ABD'nin geçici bir hükmü anlaşma dahiline koyması oluşturmaktadır. Bu hükme göre ABD kendi üreticilerini dış ticaretteki rekabetten korumak için süt dış alımına uyguladığı

kotayı kaldırmayı reddetmiş ve bu politikayı Tarımsal Uyum Yasaları (Agricultural Adjustment Act) gibi çeşitli araçlarla 1990'lara kadar uygulamıştır. Anlaşma metinlerin de yer alan bu istisnalar ilerleyen dönemlerde de devam etmiş ve tarımsal ticaretin serbestleşmesi sürecinin tek taraflı ilerlemesine neden olmuştur.

Söz konusu süreçte uygulanan diğer önemli istisnalar ise özellikle gelişmiş ülkelerce politik bir araç olarak kullanılan sübvansiyonlardır. Başta AB, ABD ve Kanada gibi birçok gelişmiş ülke, 1990'lı ve 2000'li yıllarda buğday, süt ve süt ürünleri, sığır eti, şeker, taze meyve ve sebze, kümes hayvanları gibi birçok ürün grubunda yüksek sübvansiyonlar uyguladığı bilinmektedir (USDA, 2012 ve Ingco, 1995). İhracat sübvansiyonları gelişmiş ülke ekonomileri için uluslararası piyasalarda üstünlük sağlayan bir araçtır. Ancak ekonomileri büyük ölçüde tarımsal üretime dayanan azgelişmiş ülkelerin yüksek ihracat sübvansiyonları karşısında yeterli derecede telafi edici destek uygulama olanaklarının olmaması, gelişmiş ülkelerin uyguladığı sübvansiyon politikalarının, azgelişmiş ülkelerin tarım sektörleri üzerinde ciddi zararlar vermesine neden olmuştur (Günaydın, 2003). Sübvansiyon politikaları çoğu zaman gelişmiş ülkelerin pazar kapma yarışına dönüşmüştür. Bu ise tarımsal ürün fiyatlarının oldukça düşük seviyelerde seyretmesine, ticaret hadlerinin bozulmasına, önemli ihracatçı ülkelerin tarım ürünleri ihracatından ötürü yüksek faturalar ödemesine yol açmıştır. Bu arada tarımsal üretimde yeni teknolojilerin kullanılması ve devam eden korumacı politikalar ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesini hızlandırmıştır (Kıymaz, 2008). Gelişmiş ülkelerdeki yüksek koruma ve desteklemelere bakıldığında, bunun önemli bir parçasını üretim fazlasının dünya piyasalarına sübvansiyonlu fiyatlarla sağlanan ihracat desteklerinin oluşturduğu görülmektedir.

Dünya tarımsal ticaretin bu eşitsiz ve çoğu zaman tek taraflı serbestleşmesi süreci, sürdürülebilir nitelikte olmamıştır. Nitekim bu eşitsiz gelişme 2000'li yıllarda yükselen fiyatlar, bozulan dış ticaret hadleri ve küresel bir gıda krizi olarak kendini göstermektedir.

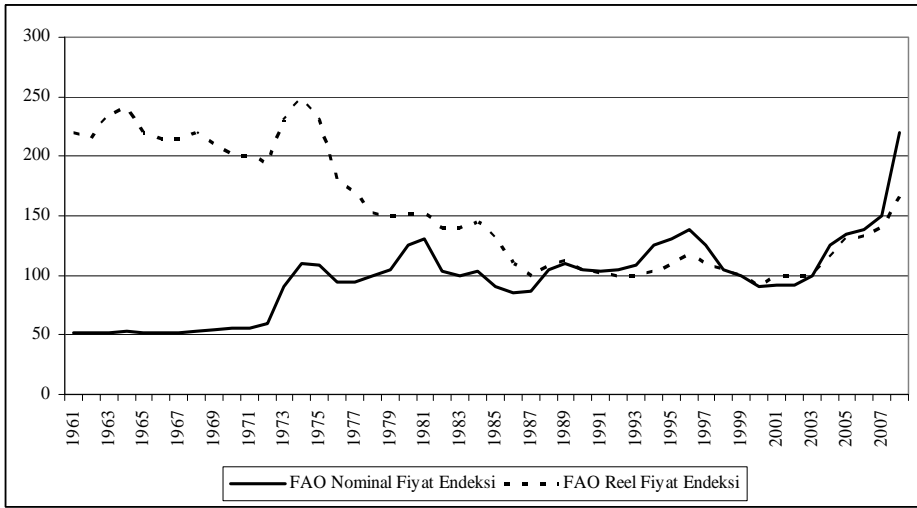
3. KÜRESEL GIDA KRİZİ, TEMEL NEDENLERİ VE OLASI SONUÇLARI

Temel olarak bir gıda krizi, gıda üretiminin düşmesi, fiyatlarda keskin bir yükseliş ve başta azgelişmiş olmak üzere birçok ülkenin yeterli gıdaya ulaşamaması ve açlık oranının yükselmesi biçiminde kendini göstermektedir. İnsanoglu tarihsel süreç içinde çeşitli dönemlerde de gıda kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak hiçbir kriz döneminde, son 10 yılda olduğu gibi gıda fiyatlarındaki keskin artış ve açlık oranlarındaki hızlı yükseliş (her ne kadar tarım ve gıda üretimi artıyor olsa da) trendi eşlik etmemiştir. Dolayısıyla yapılacak ilk saptamada sorunun temel nedeninin gıda üretimindeki azalmadan kaynaklanmadığıdır. Nitekim FAO (Tarım ve Gıda Organizasyonu) ve Dünya Bankası verileri tarımsal

ürün artış hızının nüfus artış hızından fazla olduğu yönündedir (FAOSTAT, 2012 ve WoldBank, 2012).

Fiyatlardaki artışın nedenlerinden önce ilk olarak Grafik-1'de 1961-2009 yılları arası gıda fiyat endeksindeki değişime bakılacak olursa, 2005'den itibaren gıda fiyatlarının çok hızlı bir artış sürecine girdiği görülmektedir.

Grafik 1. FAO 1961-2009 Gıda Fiyat Endeksi

Kaynak: FAO, (2009).

Gıda fiyatlardaki bu artışın birçok nedeni olmasına karşın, günümüzde bunlardan en önemlisinin petrol fiyatlarının yükselişi olduğu argümanıdır. Petrol fiyatları, girdi üretimi, tarım ürünleri işleme süreci ve nakliye sürecindeki enerjinin artan gerekliliği nedeniyle, dorudan ya da dolaylı olarak birçok yolla gıda fiyatlarını etkileyebilmekte ve küresel bir gıda krizine neden olabilmektedir. Ancak küresel boyutta gıda fiyatlarını arttıracak ve bir gıda krizine neden olabilecek yegâne etken bununla sınırlı değildir. Verimli tarım alanlarının bioyakit üretimine ayrılması, gıda ve tarımsal ürünlerin dağılımındaki eşitsizlik, tarımsal ürünler ticareti üzerinden yürütülen spekülasyon hareketleri gibi bir çok etkende fiyatlardaki artışın nedeni olabilecek niteliktedir.

İlk olarak gıda ürünleri üretim alanlarının (özellikle mısır ve ayçiçeği) bioyakit üretimine ayrılması gelecekte fiyatları etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar, ABD bioyakit

üretimindeki artışın gıda fiyatlarını %3 ün altında bir oranda artıracığını iddia etse de Dünya Bankası'nın 2008 raporuna göre biyoyakıt üretiminin gelecek yirmi yılda dünya gıda fiyatlarında %75'e varan bir artış yaratacağı tahmin edilmektedir (WorldBank, 2008). ABD, AB ile birlikte dünyanın en büyük biyoyakıt üretimine sahiptir. İngiltere'deki tüm petrol türevlerinin yaklaşık %2,5'i biyoyakıttan oluşmaktadır. Bu oranın 2020 sonunda %10'a çıkması beklenmektedir. Bazı tahminlere göre her yıl 100 milyon ton tahıl, yakıtla dönüştürülmektedir. 2007 yılında dünyada toplam tahıl üretimi 2 milyar ton civarında olduğu düşünülürse bunun %5'i biyoyakıt üretimine ayrılmaktadır. Bununla birlikte sadece ABD'de 2006'dan beri 8 milyon hektar mısır, buğday, soya ve diğer ürünler hayvan yemi ve biyoyakıt üretimi için kullanılmıştır. 2008'de ise tahıl üretiminin %18'i biyoyakıt üretiminde kullanılmıştır. Brezilya ise dünyanın en büyük ikinci etanol üreticisi ve ihracatçısıdır. Büyük miktarlarda mısır, soya şeker kamışı, Brezilya'da biyoyakıt üretimi için kullanılmaktadır. Yüksek ticari getirisi nedeniyle, Brezilya'da birçok çiftçi son yıllarda ürünlerinin büyük kısmını biyoyakıt üretimine ayırmaktadır. Bu ise Brezilya'da her geçen yıl daha çok insanın daha az gıdaya ulaşması anlamına gelmektedir (Singh, 2009).

Bazı kaynaklara göre gıda fiyatlarındaki artışın bir diğer nedeni de dünya nüfusunun beklenmedik bir biçimde artıyor olmasıdır. Buna göre nüfus artışı gıda talebini ve dolayısıyla girdi olarak kullanılan tarım ürünleri talebini artırmaktadır. Bu doğrultuda International Food Policy Research Institute (IFPRI), World Bank (WB) ve Population Resource Center (PRC) gibi bazı kuruluşlarca yapılan araştırmalar, dünya nüfusundaki artış trendinin, gıda talebini artırdığını ve mevcut tarımsal üretimin artan nüfusu besleyemeyeceği yönündedir. Ancak, FAO'nun araştırmaları mevcut tarımsal üretimin dünya nüfusunu beslemeye yeterli olduğunu ve kişi başı mevcut gıda talebinin 1,5 katı fazlasının sağlanabileceğini ortaya koymaktadır. Gerçekte de son 20 yıllık gıda üretim artış hızı yıllık %2 civarında iken Dünya Bankası verilerine göre dünya nüfusunun artış oranı yılda %1,2 civarındadır (FAOSTAT, 2012 ve WorldBank, 2012). Bununla beraber son yıllarda tüketim alışkanlıkları değişmiş ve tarımsal girdilere olan talep artmış olsa da bir milyar insanın kronik açlık çektiği düşünüldüğünde gıda üretiminin dünya nüfusunu beslemede yetersiz olduğu değil gıda ve tarımsal ürün tüketiminin gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında adaletsiz bir biçimde dağıldığı ortaya çıkmaktadır (Singh, 2009).

Gıda fiyatlarındaki artışın diğer bir nedeni ise küresel iklim değişikliği olarak görülmektedir. Bunun nedeni olduğu düzensiz hasat, sel ya da kuraklık gıda üretimini azaltmaktadır. Örneğin dünyanın en büyük buğday üreticilerinden biri olan Avustralya'da 1990'ların sonunda başlayarak altı yıl süren kuraklık, gıda arzında önemli bir azalmaya neden olmuştur. Ancak bu tek başına gıda fiyatlarını yükselmesi için yeterli değildir.

Tablo 1. Seçilmiş Tarımsal Ürün Grupları Küresel Üretim Miktarı ve Ekim Alanları (1000Ton, 1000 Ha)

	2005	2006	2007	2008	2009
	Üretim Miktarı				
Tahıl	2,267,775	2,235,795	2,353,651	2,520,699	2,489,301
İri Taneli Hub	1,006,540	991,813	1,084,237	1,151,418	1,128,697
Meyve	528,764	550,089	561,069	579,926	587,670
Sebze	871,004	901,359	913,723	931,850	941,148
	Ekim Alanı				
Tahıl	690,103	681,380	698,078	712,226	708,494
İri Taneli Hub	315,341	313,819	325,474	330,216	321,636
Meyve	52,697	54,023	54,867	55,011	55,606
Sebze	50,825	52,222	52,745	53,709	54,738

Tablo 1.'e bakılacak olursa dünya genelinde önemli tarımsal ürünlerin üretiminde bir azalma olmadığı görülecektir. Dolayısıyla fiyatlardaki artışın nedeni üretim miktarı ya da stoklardaki azalmadan ziyade, dünya tarım piyasalarındaki (özellikle ABD ve AB) spekülasyon hareketleridir.

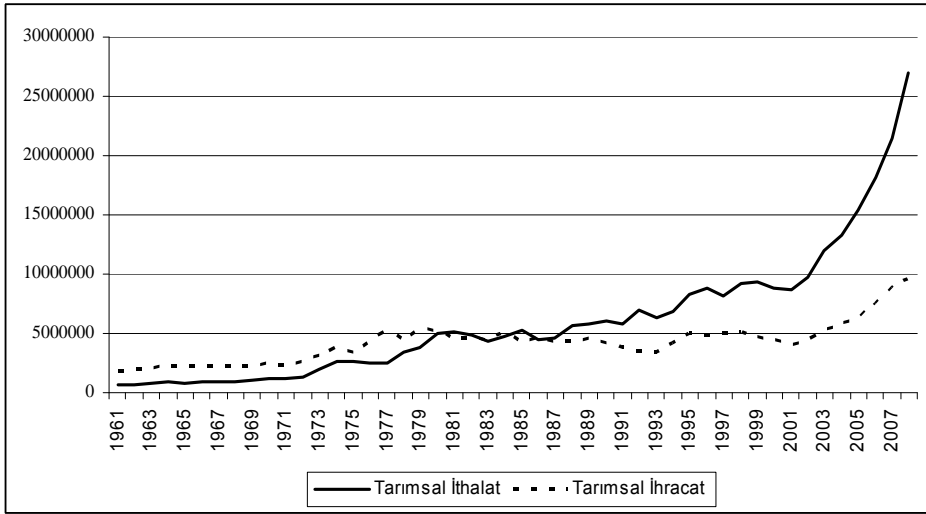
Tarım piyasalarındaki spekülasyon hareketleri ölçmek ya da değerlendirmek güç olsa da, fiyat beklentilerinin gerçekleşen fiyatları etkilediği günümüzde, tarım piyasalarında dalgalanmaların gerçekleşmesi ve spekülasyonların olması doğaldır. Çünkü tarımsal üretim miktarı düşmemiş olsa da, aracı kurumların tarımsal ürünlere ilişkin gelecek alımları, çiftçiler için fiyat garantisi sağlarken, spekülasyonlar yapay arz krizleri sayesinde yüksek kazançlar sağlamaktadır. Bu nedenle küresel aktörlerin gıda ürünlerine ilişkin spekülasyon davranışlarının, gıda fiyatlarındaki yükseliş trendinin diğer bir nedenini oluşturduğu söylenebilir (Sanders vd., 2008).

Tablo-1 ve Grafik-1'e birlikte bakıldığında, hem üretim miktarının hem ekim alanlarının artmasına rağmen fiyatlardaki yükselişin de devam ettiği görülmektedir. Nitekim OECD, FAO ve USDA gibi organizasyonlar, gıda fiyatlarındaki bu artış trendinin önümüzdeki 10-15 yıl içinde devam edeceği yönünde projeksiyonlarda bulunmaktadır. Buna göre 2005 fiyat düzeyiyle karşılaştırıldığında 2016-17 yılları için mısır fiyatlarının %40, buğday fiyatlarının %20 ve pirinç fiyatlarının %17 daha fazla olması beklenmektedir. Bu süreçten en çok etkilenen ülkelerin ise çoğunun Afrika ve Asya kıtasında yer alan az gelişmiş ülkeler olması muhtemeldir. Bu ülkelerin büyük bir kısmında nüfusun kırsal kesimde yaşadığı ve gelirlerinin büyük bir kısmının gıda tüketimine ayrıldığı düşünülürse gıda fiyatlarındaki artış, büyük ölçüde bu ülkelerin tüketimlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Fiyatlardaki artışın en iyimser tahminle kısa vadede az gelişmiş ülkelerin gelirlerini %25, gıda tüketimlerini %20 civarında azaltacağı; orta vadede ise gelirlerini %11, gıda tüketimlerini %8 azaltacağı yönündedir. Bu nedenle gelecek yıllar için küresel gıda krizinin boyutlarının özellikle az gelişmiş ülkeler aleyhine daha da derinleşecektir (ODI, 2008).

Diğer önemli bir husus ise, dünya nüfusunun artma eğiliminde olmasıdır. Birleşmiş Milletlerin nüfus projeksiyonu dünya nüfusunun 2015'de 7,2 milyar, 2030'da 8,3 milyar, 2050'de ise 9,3 milyara ulaşacağı yönündedir (UN, 2008). Dünya nüfusunun gelecek otuz yıl için artıyor olması, eğer tarım arazilerinin etkin kullanımı sağlanırsa gıda güvenliği açısından önemli bir sorun yaratması beklenmemektedir. Ancak iklim değişikliğiyle beraber dünyanın giderek artan enerji ihtiyacının karşılanması için verimli tarım alanlarının ve tarımsal ürünlerinin (ayçiçeği, soya, mısır gibi) artan oranda biyoyakıt üretimine ayrılması, ayrıca orman alanlarının bu amaçla tahrip edilmesi gibi değişkenlerin denkleme dahil edilmesi, gelecekte önemli fiyat artışlarına, gıda krizlerine, daha çok açlığa ve hatta gıda savaşlarına neden olması kaçınılmazdır (FAO, 2003).

4. SÜRECİN AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERE ETKİSİ

Gelecek yıllarda bu süreçten en çok etkilenen ülke gruplarının az gelişmiş net gıda ithalatçısı ülkeler olması kaçınılmazdır. Grafik 2.'de az gelişmiş ülkelerin tarımsal ürün ticaretinde 1980'lerin sonlarına doğru tarımsal ürün ihracatçısı konumundan net tarımsal ürün ithalatçısı konumuna geldikleri görülmektedir. Bu sürecin en önemli nedeni daha öncede değinildiği üzere 1980'lerden sonra hızla gerçekleşen tarımsal ticaretin serbestleşmesi ve bu çerçevede uygulanan yapısal uyum politikalarıdır. Grafikte bu dönemden sonra az gelişmiş ülkelerin tarımsal ürün ithalatına bağımlılığının artarak devam ettiği 1990'lardan sonra ise farkın giderek açıldığı görülmektedir.

Grafik 2. Azgelişmiş Ülkelerde Tarımsal Dış Ticaret 1961-2009 (Milyon \$)

Kaynak: (FAO, 2003). Not: Tarımsal dış ticaret dengesindeki değişim 49 azgelişmiş ülkeyi kapsamaktadır.

Diğer yandan FAO'nun 2015 ve 2030'a ilişkin projeksiyonuna göre bu yapının azgelişmiş ülkeler lehine değişmeyeceği tahmin edilmektedir. Tablo 2'de bazı ürün grupları açısından azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki tarımsal ürün ticaretindeki değişime bakıldığında, azgelişmiş ülkelerin daha çok hububat, tahıl grubu, süt ürünleri ve et gibi ürünlerde net ithalatçı olduğu ve bu eğilimin giderek arttığı görülmektedir. Bununla beraber, tropikal ürünler, sebze ve meyve gibi ürün gruplarında ise ihracatçı konumlarını sürdürmektedirler. Diğer dikkat çekici bir nokta ise aynı tabloda yer alan gelişmiş ülkelerin özellikle et, süt, hububat ve meyve sebze ürün gruplarına uyguladığı yüksek üretici desteklerdir. Üretici destekleri daha öncede değinildiği üzere uluslararası ticarete gelişmiş ülkeler lehine eşit olmayan bir küresel rekabete neden olmaktadır.

Tablo 2. Az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki Tarımsal Ticaret Akışı

	Az gelişmiş Ülkelerde Net Tarımsal Ticaret (Eksi değerler Net ithalat, Artı Değerler İhracatı Fazlasını Göstermektedir.)					Kümülatif Değişim (%)	OECD Tarım Destekle ri
	1961/63	1979/81	1997/99	2015	2030		
	Milyar Dolar (Cari Fiyatlar)			Milyar Dolar 97/99		1997/99- 2030	PSE 1998/00
Toplam Tarımsal Ürünler	6,68	3,38	-0,23	-17,6	-34,6		258,5
Toplam Gıda Ürünleri	1,14	-11,52	-11,25	-30,7	-50,1	+345	
Hububat (Pirinç Hariç)	-1,57	-14,25	-17,40	-31,9	-44,6	+156	40,0
Buğday	-1,53	-10,45	-10,30	-17,3	-23,5	+128	18,1
İri Taneli Hububat	-0,04	-3,80	-7,10	-14,7	-21,1	+195	21,9
Et Ürünleri	0,22	-0,56	-1,18	-3,4	-5,8	+389	49,1
Süt Ürünleri	-0,37	-3,36	-5,65	-8,4	-11,1	+97	44,9
Pirinç	-0,7	-1,44	-0,39	-0,50	-0,70	+82	26,3
Bitkisel yağlar ve Yağlı Tohumlar	0,81	0,52	-0,57	-0,6	-0,6	+17	5,4
Meyve Sebze ve Turunçgil	0,24	1,67	8,40	9,7	11,2	+33	57,4
Şeker	1,02	3,83	1,30	1,30	0,9	-30	6,7
Tütün	0,20	0,07	1,26	0,9	0,6	-55	1,9
Pamuk	0,91	-0,13	-3,46	-4,2	-5,0	+46	6,8
Baklagiller	0,02	-0,23	-0,34	-0,3	-0,4	+14	6,5
Tropikal Ürünler	3,83	17,55	19,16	22,8	26,0	+36	0,92
Muz	0,28	1,00	2,64	3,5	4,0	+53	0,32
Kahve	1,78	9,49	9,77	11,1	12,4	+27	0,2
Kakao	0,48	3,30	2,82	3,6	4,2	+49	0,03
Çay	0,48	0,85	1,39	1,5	1,7	+20	0,29
Kauçuk	0,89	2,91	2,54	3,1	3,7	+45	0,01
Diğer Tarımsal Ürünler	1,46	0,20	-1,36	-3,0	-5,0	+267	11,1

Kaynak: (FAO, 2003).

Tablo 3'deki temel tarımsal ürünler için fiyat endeksine bakıldığında, tarımsal ürün fiyatlarındaki artışın ağırlıklı olarak az gelişmiş ülkelerin ithal ettiği, hububat, tahıl grubu ürünlerde, et ürünlerinde, yağlarda ve süt ürünlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla bir yandan kendi tarım üreticisine yeterince destek aktaramadığı için dış ticarete dezavantajlı olan az gelişmiş ülkeler diğer yandan söz konusu ürünlerin net ithalatçısı olduğu için de yüksek ithalat faturaları ödemek durumundadır. Bu ülkelerin görece ihracatçısı oldukları tropikal ve taze meyve-sebze gibi ürünler için gerçekleşen görece düşük fiyatlar ise ihracat miktarları artsa dahi ihracat gelirlerinin aynı oranda artmamasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle düşük fiyatlar nedeniyle az gelişmiş ülkeler ihracat gelirlerini artırabilmek için daha fazla ürün ihraç etmek zorundadır.

Tablo 3. Gıda Fiyat Endeksi (2002-2004=100)

Yıllar	Gıda Fiyat Endeksi	Et ürünleri Fiyat Endeksi	Süt Ürünleri Fiyat Endeksi	Hububat Fiyat Endeksi	Yağ Ürünleri Fiyat Endeksi	Şeker Fiyat Endeksi
1990	107,9	131,3	74,8	97,6	74,0	178,1
1991	103,5	125,3	79,6	96,9	79,1	127,2
1992	106,7	120,3	95,4	102,3	84,3	128,5
1993	105,4	120,4	84,6	99,5	86,0	142,2
1994	111,7	118,5	82,3	104,5	113,4	171,8
1995	121,9	114,7	109,6	119,4	125,0	188,5
1996	124,1	114,1	109,4	140,7	111,2	169,7
1997	113,5	109,2	105,1	112,1	112,5	161,4
1998	103,7	93,5	99,1	99,8	129,9	126,6
1999	91,1	94,4	86,3	90,2	91,6	89,0
2000	89,5	93,9	95,4	84,5	67,8	116,1
2001	92,3	93,7	107,1	86,2	67,6	122,6
2002	90,2	90,3	82,2	94,6	87,0	97,8
2003	98,3	98,7	95,1	98,1	100,8	100,6
2004	111,5	111,0	122,6	107,4	112,2	101,7
2005	114,7	112,7	135,4	103,4	103,6	140,3
2006	122,4	106,7	128,0	121,5	112,0	209,6
2007	154,1	112,1	212,4	166,8	169,1	143,0
2008	190,9	128,3	219,6	237,9	225,4	181,6
2009	151,5	117,7	141,6	173,7	150,0	257,3
2010	170,0	133,0	198,5	167,8	176,4	277,9

Kaynak: (FAOSTAT, 2012).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Sonuç olarak buraya kadar yapılan incelemelerde son çeyrek yüzyılda uluslararası ticarete tarımın payında genel bir düşüşle beraber, dünya tarımsal ticaretin yapısının belirgin bir biçimde değiştiği görülmektedir. Bu değişimin bir göstergesi gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gıda ticaret dengesinde görülmektedir. 1960'lı yılların başlarında az gelişmiş ülkelerde belirgin bir tarımsal dış ticaret fazlası var iken, Grafik-2'de görüldüğü üzere bu 1990'ların başlarına doğru periyodik aralıklarla küçük fazlalar ya da açıklar biçimine dönüşmüş 1990'lardan sonra tarımsal dış ticaret dengesi az gelişmiş ülkeler aleyhine değişmiştir. FAO'nun tahminleri birçok az gelişmiş ülkedeki bu açığın 2030'lara doğru büyüyerek artacağı ve toplam tarımsal ticarete net ithalatın 30-35 milyar dolar civarında olacağı, net gıda ithalatında ise bu rakamın 50 milyar dolar olacağı yönündedir. Nitekim 49 az gelişmiş ülkenin dış ticaret verilerinden yararlanılarak hazırlanan Grafik 2'de bu değişimin bir göstergesidir. 1990'dan sonra bu az gelişmiş ülkeler için tarımsal ticaret açıkları hızlı bir artış göstermiştir. Bu trendin gelecek 20-30 yıl içinde devam etmesi muhtemel görünmektedir. Bunu yanı sıra az gelişmiş ülkelerdeki artan gıda ithalatı daha da olumsuz bir göstergeye işaret etmektedir. Bu da yaşamak için gerekli olan minimum gıda tüketiminin bu ülkelerde giderek artıyor olmasıdır (FAO, 2003).

Bir bütün olarak az gelişmiş ülkelerde gıda ihracatının azalması önemli bir sorun olmasına rağmen, bu ülkelerin bazılarında döviz kazançları hâla tarımsal ticaret temeline dayanmaktadır. Kırdan fazla az gelişmiş ülkede ihracat gelirlerinin büyük bir kısmı kahve, kakao ve şeker gibi tek bir tarımsal ürüne dayanmaktadır. Bu ürünler bazı ülkelerin toplam ticaretinin %20'sini oluştururken, tarımsal ürünlerden elde edilen gelirlerin de %50'sini oluşturmaktadır. Örneğin Burundi'de 1997-99 yıllarında kahve ihracatı tek başına döviz gelirlerinin %75'ini oluşturmaktaydı. Bu ülkelerin yarısı Alt-Sahra bölgesinde yer alırken, dörtte üçü çok az gelişmiş ülke konumundadır ve ekonomileri sadece birkaç ürünün üretilmesine ve satılabilmesine bağlıdır (FAO, 2003).

Ekonomilerinin birkaç ürüne bağlı olması, 1999-2001 yılları arasındaki fiyat düşüşlerinde bu ülkeler için önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle kahve, şeker ve bazı tropik ürünlerdeki düşük dünya fiyatları, bu ülkelerin dış ticaret gelirlerini, kırsal ücretleri önemli ölçüde azaltmış ve kırsal yoksulluğu artırmıştır. Tropikal ürünlerin üretimi büyük ölçüde az gelişmiş ülkeler tarafından yapılmakta ancak birincil olarak OECD ülkelerince tüketilmektedir. Kahve, kakao, kauçuk gibi birçok tropikal ürün çoğunluğu az gelişmiş olan ülkelerde son çeyrek yüzyılda artan bir biçimde üretilmeye devam edilmiştir. Bu süre içinde gelişmiş ülke pazarları ise giderek daha doygun hale gelmiştir. Talebin esnek olmayışı nedeniyle fiyatların düşmesi de muhtemeldir. Gelişmiş ülkeler ise bu malları ağırlıklı olarak üretmemekte dolayısıyla da desteklememekte ya da korumamaktadır. Bu nedenle bu tür

ürünlerin fiyatlarındaki dalgalanmalar büyük ölçüde az gelişmiş ülkeleri etkilemektedir. Diğer yandan bu ülkelerin temel gıda maddelerinde dışa bağımlılığının artmasına neden olmuştur. Ayrıca, dengesiz gıda fiyatları ve ihracat gelirleri bu ülkelerin kalkınma planlarını zorlaştırmış, istihdam yatırım ve gelir yaratmadaki kısa vadeli hedeflerini olumsuz etkilemiştir (FAO, 2003).

Tarım alanlarının ve ürünlerinin artan oranda yakıt üretimine ayrılması, tarım ve orman alanlarının tahrip edilmesi, artan dünya nüfusu ve küresel iklim değişikliği dünya tarımını önemli ölçüde etkileyecektir. Ancak daha da önemlisi serbestleşme süreci ve bu süreç ile ilerleyen eşitsiz gelişme ve bağımlılaştırma dinamiğinin etkileridir. Dünyanın birçok bölgesinde tarımsal yapıları, üretim ilişkilerini ve yapılarını önemli bir biçimde değiştirmiş ve değiştirmektedir. Temel sorun ise bu değişimin dünyanın büyük bir bölümünü oluşturan az gelişmiş ülkeler aleyhine işlemesidir. Süreç dünyanın büyük bölümünü yaşamsal öneme sahip gıdaya ulaşım hakkından doğrudan ya da dolaylı olarak mahrum etmekte, bağımlı kılmakta, az gelişmişliğin fasit döngüsünden kurtulmalarını güçleştirmektedir.

KAYNAKÇA

FAO. (2003). "World Agriculture: Towards 2015/2030", FAO Publications.

FAO. (2009). "The State of Food Insecurity in the World 2008", FAO Publications.

FAOSTAT. (2012). Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistics Database. www.faostat.fao.org (10.05.2012).

GATT. (1954). General Agreement on Tariffs and Trade. www.worldtradelaw.net/uragreements/gatt.pdf (11.12.2011).

GÜNAYDIN, G. (2003). "DTÖ, Cancun ve Türkiye Üzerine", Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi, 4 (6): 39-42.

HEALY, S., PEARCE, R. ve STOKBRIDGE, M. (1998), "The Implications of the Uruguay Round Agreement on Agriculture for Developing Countries: A Training Materials for Agricultural Planning", No: 41, FAO Publications.

INGCO, D. M. (1995). "Agricultural Liberalization On Uruguay Round: One Step Forward, One Step Back", Policy Research Working Paper No:1500, World Bank.

IFPRI- International Food Policy Research Institute. <http://www.ifpri.org/> (10.05.2012).

JOSLING, E.T. (1998). "Agricultural Trade Policy: Completing The Reform, Policy Analysis in International Economics", Washington: Institute for International Economics, No: 53.

KIYMAZ, T. (2008). "Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması", Ankara: DPT Yayınları No: 2754.

ODI. (2008). "Rising Food Prices: A Global Crisis", Overseas Development Institute Briefing Paper 37, April 2008. <http://www.odi.org.uk/>. (15.7. 2012)

SANDERS, R. D., IRWIN, H.S. ve MERIN, P.R. (2008). "The Adequacy of Speculation in Agricultural Futures Markets: Too Much of a Good Thing?", Applied Economic Perspectives and Policy, 32 (1): 77-94.

SINGH, S. (2009). "Global Food Crisis: Magnitude, Causes And Policy Measures", International Journal of Social Economics, 36: 23-36.

UN. (2008). "Population Challenges and Development Goals", Department of Economic and Social Affairs Population Division, UN New York.

USDA. (2012). Data Set 2012. <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome> (12.05. 2012)

PRCDC. <http://www.prcdc.org/>. (10.05.2012).

WORLDBANK. (2012). Development Indicators. <http://data.worldbank.org/indicator> (12.05.2012).

WORLDBANK. (2008). "Addressing the Food Crisis: The Need for Rapid and Coordinated Action", Paper Presented at Group of Eight, Meeting of Finance Ministers, Osaka.